

PRZEGLĄD
HISTORYCZNO-WOJSKOWY

Rada Naukowa PHW

dr hab. prof. ASzWoj Sławomir Cenckiewicz (przewodniczący RN PHW)
prof. Marek Chodakiewicz (USA)
dr hab. prof. UW r Piotr Cichoracki
dr hab. prof. Uczelni Łazarskiego Marek Gałęzowski
dr hab. prof. UW r Tomasz Głowiński
dr hab. prof. UW r Grzegorz Hryciuk
prof. Hiroaki Kuromiya (USA)
prof. Robert Litwiński
prof. Jerzy Maroń
prof. Mirosław Nagielski
dr hab. prof. IH PAN Przemysław Olstowski
prof. Waldemar Rezmer
dr Jürgen Schmidt (Niemcy)
prof. Matthew Schwonek (USA)
prof. Wojciech Skóra
dr hab. prof. UWM Tomasz Strzeżek
dr hab. Mirosław Szumiło
płk dr hab. prof. ASzWoj Juliusz S. Tym
prof. Jonas Vaicenonis (Litwa)
prof. Mariusz Wołos

=====

Kolegium redakcyjne

dr Jacek Jędrysiak – redaktor naczelny
e-mail: j.jedrysiak@ron.mil.pl
mgr Krzysztof Widziński – sekretarz redakcji
e-mail: k.widzinski@ron.mil.pl
dr Andrzej Gładysz – członek redakcji
e-mail: andrzej.gladysz@kul.pl
dr Paweł Skubisz – członek redakcji
e-mail: pawel.skubisz@ipn.gov.pl
dr Arkadiusz Tuliński – członek redakcji i redaktor językowy
e-mail: a.tulinski@ron.mil.pl
dr Andrzej Olejniczak – redaktor tematyczny
e-mail: andrzej.olejniczak@ipn.gov.pl
współpraca techniczna: Marta Cękańska

PRZEGLĄD HISTORYCZNO-WOJSKOWY

Rocznik XXI (LXXII)
Nr 3 (273)

WOJSKOWE BIURO HISTORYCZNE
im. gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego

2020
Warszawa

© Wojskowe Biuro Historyczne 2020
Wszelkie prawa zastrzeżone

Recenzenci naukowi:
Lista recenzentów naukowych rocznika jest publikowana w jego ostatnim numerze

ISSN 1640-6281

Redakcja „Przeglądu Historyczno-Wojskowego” informuje,
że wszelkie wnioski, opinie i refleksje sformułowane
w opublikowanych tekstach są wyrazem poglądów ich autorów

Wersją pierwotną (referencyjną) czasopisma „Przegląd Historyczno-Wojskowy”
jest wersja papierowa

Redakcja techniczna i skład:
Drukarnia I-BIS Sp. z o.o. Sp. k.
www.i-bis.com.pl

Druk:
Drukarnia I-BIS Sp. z o.o. Sp. k.

Adres redakcji
ul. Pontonierów 2A
00-910 Warszawa 72
fax 261-813-144

Spis treści

Od redaktora naczelnego	8
ARTYKUŁY I STUDIA	
Janusz Odziemkowski, Ewakuacja podczas odwrotu wojsk polskich w okresie czerwiec–sierpień 1920 roku – wybrane zagadnienia	12
Leszek Kania, Stosunek społeczeństwa polskiego i mniejszości narodowych do obowiązku służby wojskowej w czasie wojny z Rosją bolszewicką (luty 1919 – listopad 1920)	47
Mariusz Niestrawski, III Dywizjon Lotniczy w walce z 1 Armią Konną na przedpolach Lwowa (9–19 sierpnia 1920 roku)	80
Marek Bogdan Kozubel, 3 Żelazna Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w 1920 r. Zarys szlaku bojowego w wojnie polsko-bolszewickiej	120
Maciej Pieńkowski, Skład, rozmieszczenie, plany operacyjne i rola Frontu Mazowieckiego na froncie przeciwniemieckim w 1919 roku	163
RECENZJE, OMÓWIENIA I POLEMIKI	
Żydowscy żołnierze Symona Petlury i Jewhena Petruszewycza. Rzecz o ciekawym opracowaniu Jarosława Tynczenki – Marek Bogdan Kozubel	208
Noty o autorach	214

Table of contents

From the Editor-in-Chief	8
ARTICLES AND STUDIES	
Janusz Odziemkowski, Evacuation during the Retreat of Polish Troops in June–August 1920 – Selected Issues	12
Leszek Kania, Attitude of Polish Society and National Minorities towards Military Conscription During the War with Bolshevik Russia (February 1919–November 1920)	47
Mariusz Niestrawski, 3rd Air Squadron in the Fight against 1st Cavalry Army on the Foreground of Lwów (9–19 August 1920)	80
Marek Bogdan Kozubel, 3rd Iron Rifle Division of the Ukrainian People's Republic Army in 1920. Outline of the Battle Route in the Polish-Bolshevik War	120
Maciej A. Pieńkowski, Composition, Deployment, Operational Plans and Role of the Mazovian Front on the Front against Germany in 1919	163
REVIEWS, DISCUSSIONS AND POLEMICS	
Jewish Soldiers of Symon Petliura and Yevhen Petrushevych. A Thing about an Interesting Study by Jarosław Tynczenka – Marek Bogdan Kozubel	208
Notes about the authors	214

Оглавление

От главного редактора	8
СТАТЬИ И ИССЛЕДОВАНИЯ	
Януш Одземковский, Эвакуация при отступлении польских войск в июне–августе 1920 г. Избранные вопросы	12
Лешек Каня, Отношение польского общества и национальных меньшинств к обязательной службе в армии во время войны с Большевистской Россией (февраль 1919–ноябрь 1920)	47
Мариуш Нестравский, III авиаэскадрилья в боях против 1-й Конной армии на окраинах Львова (9–19 августа 1920 г.)	80
Марек Богдан Козубель, Третья Железная стрелковая дивизия армии Украинской Народной Республики в 1920 году. Очерк боевого пути в польско-большевистской войне	120
Мачей А. Пеньковский, Состав, размещение, оперативные планы и роль Мазовецкого Фронта на антинемецком фронте в 1919 году	163
РЕЦЕНЗИИ, ОБСУЖДЕНИЯ И ПОЛЕМИКА	
Еврейские солдаты Симона Петлюры и Евгения Петрушевича. Немного об интересном этюде Ярослава Тынченко – Марек Богдан Козубель	208
Заметки об авторах	214

Od redaktora naczelnego

Szanowni Państwo,

Redakcji „Przeglądu Historyczno-Wojskowego” z trudem przyszlaby obojętność wobec obchodzonej w tym roku setnej rocznicy jednej z najświetniejszych wiktorii polskiego oręża. Tryumfy pod Warszawą i nad Niemnem to część naszej narodowej tożsamości, a dzieje zmagania z bolszewicką nawałą były i są niewyczerpanym źródłem rozważań, dociekań i lekcji na przyszłość. W tej sytuacji od dłuższego czasu zastanawialiśmy się w jaki sposób redakcja jedyne polskiego periodyku dedykowanego dziejom historyczno-wojskowym może uhonorować Bohaterów sprzed stulecia. W kierowanym przeze mnie gremium ścierały się różne idee i pomysły, nieraz bardzo śmiałe. Chcieliśmy bowiem mieć pewność, że przygotowany przez nas tom stanowić będzie istotną wartość dodaną, a nie jedynie powielać znane od lat narracje dotyczące wojny polsko-bolszewickiej. Świadomi dekad zaniedbań w badaniach nad zagadnieniem, szczególnie w okresie PRL, a mając na uwadze wysiłek podejmowany w tej materii przez wielu zasłużonych badaczy, mieliśmy intencję stworzenia numeru jak najbardziej ambitnego pod względem zakresu podejmowanych zagadnień. Najdalsze plany sięgały także umiędzynarodowienia wyników prac zgromadzonych przez nas Autorów, tak by w setną rocznicę zwycięstwa pochwalić się nim także światu. Realia wciąż trwającej pandemii zmusiły nas do pewnego ograniczenia zamiarów, jednak z dumą mogę zadeklarować oddawany w Państwa ręce tom poświęcony rocznicy bitwy warszawskiej w pełni spełnia nasze oczekiwania.

Treść nr 3/2020 jest w pełni zasługą wspólnych wysiłków i talentów grupy złożonej z historyków różnej generacji: zasłużonych luminarzy nauki i młodych badaczy. Razem udało im się stworzyć materiał spójny, a zarazem interesujący pod względem treści. Jak już wspomniano, nie chcieliśmy by rocznica 1920 roku została uczczona w formie prostej akademii ku czci, lecz raczej stanowiła istotny krok w rozumieniu doniosłości opisywanych wydarzeń dla dziejów naszego państwa i narodu. Tego wymaga w naszych

oczach zarówno pamięć o zwycięstwie, jak i zwykła naukowa rzetelność. Stąd na łamach nr 3/2020 PHW nie znajdziecie Państwo typowych tematów dotyczących działań wojennych czy wielokrotnie eksploatowanych wątków obejmujących poszczególne etapy wojny. Naszą ideą było wpisanie wydarzeń sprzed stulecia w szerszy kontekst i pokazanie wojny w jej holistycznym wymiarze: społecznym, gospodarczym, technicznym i międzynarodowym. Jest to zgodne z naszym przekonaniem o tym, że historia wojen i wojskowości jest częścią historii społecznej, a *sensu largo* nie powinna być ograniczana jedynie do dziejów operacji wojskowych.

Stąd prezentowany tom otwiera rozprawa Janusza Odziemkowskiego poświęcona problemowi organizacji ewakuacji ludzi i mienia w obliczu odwrotu Wojska Polskiego w 1920 r. Komunikacja, zabezpieczenie transportu na tyłach, wszystko to należy do często pomijanych „nerwów” wojny, a od skutecznego przebiegu odwrotu często zależy jakość przegrupowania ocalonych sił. Z tego zadania, mimo obiektywnych trudności, służby II RP wywiązały się w sposób umożliwiający później skuteczną realizację śmiałych zamysłów operacyjnych. Tekst Leszka Kani porusza natomiast trudny problem mobilizacji obywateli budowanego dopiero państwa do celów wojny. Tematy identyfikacji ludności wiejskiej z nową Ojczyzną, stosunku ludności pochodzenia żydowskiego do służby w armii, to zagadnienia kontrowersyjne, jednak wymagające zasygnalizowania celem ożywienia stanu wiedzy o trudnej historii. Ogrom wyzwań w tej materii podkreśla przy tym jak wielkim w istocie sukcesem była bitwa stoczona pod Warszawą. Materiał przygotowany przez Mariusza Niestrawskiego ilustruje wpływ techniki udoskonalonej podczas I wojny światowej na prowadzenie działań. Użycie lotnictwa, uczyńnienie z przestworzy nowego wymiaru pola walki, stanowiły zapowiedź roli jaką panowanie w powietrzu miało odegrać w konfliktach przyszłości, a jak słusznie zauważył Autor, część wyciągniętych w 1920 r. wniosków mogła zażyć na kierunkach rozwoju tej broni w dwudziestoleciu międzywojennym. Marek Kozubel wprowadza nas swym tekstem w trudne realia organizacji pod polskimi auspicjami sił zbrojnych naszych ukraińskich sojuszników. Zaprezentowane przez niego dzieje jednej z dywizji Ukraińskiej Republiki Ludowej dowodzą jak wielkim wyzwaniem było przejęcie przez stronę polską roli patrona narodów ościennych w dziele realizacji idei „prometeizmu”. Potencjał partnerów był bowiem w tej wojnie bardzo ograniczony i utrudniał podejmowanie śmiałych zamierzeń. Tym mocniej na uznanie zasługują niektóre ryzykowne, ale odważne decyzje władz odradzającej się Rzeczypospolitej. W tym też duchu warto zapoznać się z obecną w tomie recenzją, również pióra Kozubela. Wreszcie, artykuł Macieja Pieńkowskiego przypomina o aspekcie często nie dość podkreślanym w histografii wojny polsko-bolszewickiej. Mowa tu o stale wiszącym nad Warszawą mieczu Damoklesa w postaci niemieckiej interwencji. Choć faktycznie z początkiem

roku 1920 zagrożenie w tej materii znacząco zmalało, nie należy ulegać wrażeniu płynącemu ze znajomości biegu dziejów. Groźba niemiecka była stale obecna w polskich kalkulacjach, a jak ogromnym wyzwaniem byłoby stawienie jej czoła, pokazuje obecny w tomie tekst.

Mamy nadzieję, że prezentowane treści spotkają się z Państwa życzliwym odbiorem. Redakcja zdaje sobie sprawę, że tom nie zadowoli w pełni każdego, taki jest jednak los wszystkich przygotowywanych przez nas numerów. Mamy jednak nadzieję, że powaga rocznicy i jakość tekstów współgrają ze sobą na tyle, że po kontakcie z trzecim z tegorocznych numerów Przeglądu, pozostaną u Państwa wyłącznie pozytywne wrażenia.

dr Jacek Jędrysiak